

története, a legfontosabb és legérdekesebb tételek értő bemutatása, érdekes és információgazdag olvasmány. Németh Gábor a veszprémi püspökhöz hasonló fáradhatatlan szorgalommal gyűjtötte össze anyagát, és tárja rendszerezve, értelmezve és gazdagon díszítve az olvasók elé.

BAKONYI ZSUZSANNA

Révay Péter, *De monarchia et sacra corona regni Hungariae centuriae septem – A magyar királyság birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század, tomus I–II., kiad. Tóth Gergely, Benei Bernadett, Jarmalov Rezső, Sánta Sára, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, 2022. 1340 p.*

A magyarországi tudományosság egyik legörvendetesebb fejleményének számít, hogy az utóbbi években lendületet vett a neolatin szövegek kutatása, a történeti forrásokat is beleértve: jó példa erre az Istvánffy Miklósról szóló írásokat tartalmazó, 2018-ban megjelent tanulmánykötet, vagy éppen a 2014-ben napvilágot látott *Clio inter arma...* című kiadvány, melyben 16–18. századi historikusok is terítékre kerültek. Kora újkori latin irodalmunk fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni: ismeretük nélkül nemcsak történeti tudásunk marad hiányos, de azt a tudománytörténeti-szellemtörténeti folyamatot sem lehet végigkövetni, amely a kritikai történetírásunk megszületéséhez vezetett, és amely az emberi gondolkodásra nézve megannyi örök érvényű tanulsággal szolgál. Éppen ezért kulcsfontosságú a 15–18. században keletkezett, ám azóta elfeledett, parlagon heverő, kéziratban maradt, vagy éppen kritikai kiadással nem rendelkező 15–18. századi források edíciója. E vonulatba illeszkedik az 1568 és 1622 között élt tudós koronaőr, Révay Péter *De monarchia et Sacra Corona regni Hungariae centuriae septem* című monumentális művének megjelentetése és magyarra fordítása, melyet annak a Tóth Gergelynek köszönhetünk, aki – tanítványaival együtt – már számos eredményt ért el a 18. századi Bél Mátyás életművének feltárásában és művei kiadásában.

Révay Péter szeremségi gyökerű, udvarhú lutheránus főnemesi családból származott. 1584 és 1587 között a bécsi jezsuitáknál nevelkedett, ezután a strassburgi egyetemen tanult. Megörökölte a bárói címet és a turóci főispánságot is. 1605-ben Mátyás főherceg (később II. Mátyás magyar király) bizalmi embereként a Magyar Tanács tagja, 1610-ben pedig királyi főudvarmester lett. Koronaőri kinevezését 1608-ban kapta meg, és egészen 1622-ben bekövetkezett haláláig viselte azt. A *De monarchia...* című, a Magyar Királyság és a Szent Korona teljes történetét elbeszélni hivatott művének 1620-ban, a pozsonyi várban kezdett neki, életének kritikus időszakában: amikor az általa oly fontosnak tartott magyarországi békés egyensúly (a Habsburgok és Bethlen Gábor szembenállása miatt) összedőlni látszott, saját személye és hűsége pedig kompromittálódott a királpárti oldal szemében. A koronaőrt azonban e nehézségek sem tántorították el a tudományos munkától.

Révay Péter akribiájához méltó az a feladatmennyiség, amelyet Tóth Gergely és csapata (Benei Bernadett, Jarmalov Rezső, Sánta Sára) magára vállalt a *De monarchia...* szövegének feltárásakor. Amellett, hogy a kétkötetes munka tartalmazza a forrás szövegének kritikai kiadását és tárgyi jegyzetekkel ellátott magyar fordítását, a második kötet függelékében azok a kiegészítések (*Additamenta*) is közlésre kerültek (utóbbiak csak latinul), amelyeket Révay a korábbi, *Commentarius* című művéhez készített. Ugyancsak a függelék tartalmazza Hunyadi Mátyás Révay által felhasznált leveleinek jegyzékét és konkordanciáját; ezek a Nádasdy-kódex néven ismert kéziratból származó levelek Révay legfontosabb forrásai közé tartoztak. A második kötet végén szerepel a kritikai kiadások szokásos elemét jelentő személy- és névmutató is. Az első kötetben pedig részletes, magyar–angol nyelvű bevezetőt találunk, melyben nemcsak Révay Péter életével kapcsolatban szerepelnek új adalékok, de Révay más munkáiról, a *De monarchia...* történelmi háttéréről, felépítéséről, magyarországi és külföldi forrásairól, valamint tartalmának jellegzetességeiről, narratíváiról olvashatunk, és szó

esik a mű kiadásairól – kéziratok példány mind ez idáig nem került elő –, recepciójáról is. Mindezt áttekintve egyértelmű: a *De monarchia*... színvonalas szövegkiadása, illetve fordítása igen összetett és sokrétű munkát igényelt.

Azok a megállapítások, amelyeket Tóth Gergely Révay Péter életrajza kapcsán tesz, nemcsak önmagukban fontosak, hanem olyan tanulságot is magukban hordoznak, amelyet megszívlelhet minden történeti irodalommal foglalkozó kutató: a történeti művek helyes értelmezésétől elválaszthatatlan szerzőik életrajzában alapos, minden részletre kiterjedő ismerete. Így ha Révay esetében figyelmen kívül hagyjuk a koronaőr főrendként betöltött funkcióját – különös tekintettel az országgyűléseken történő részvételére és az ott betölteni kívánt egyensúlyi szerepére –, nem fogjuk megérteni a *De monarchia*... azon részleteit, amelyekben Révay a magyar rendek kiváltságait próbálta védeni. A koronaőr már a saját koránál korábbi, a magyar középkor idején történt eseményekhez is hajlamos volt ebből a nézőpontból közelíteni: így például akkor, amikor a III. András 1301-ben bekövetkezett halála utáni magyarországi trónharcokról ír, a Károly Róberttel szembeni ellenérzést a magyar nemesek királyválasztásra vonatkozó szabadságával indokolta. Ugyanígy fontos hangsúlyt helyezünk Révay életútjában a szerző családi örökségére (szerémségi származásával együtt), karrierjére, felekezeti hovatartozására és udvarhűségére, továbbá az elődeihez képest is újdonságnak számító katonai szolgálatára.

A kiadvány egyik legnagyobb, de bizonyosan a legtöbb munkát igénylő eredménye a *De monarchia*... forrásainak azonosítása. Révay ugyanis nagy mennyiségű írott és szóbeli anyagra alapozta országtörténetét, azonban kora szokásainak megfelelően hivatkozásokat még nem készített, így az általa használt forrásokat, forráshelyeket csak kitaró nyomozással lehetett felderíteni. A szövegkiadás lábjegyzeteiben mégis rendre megtalálhatjuk Révay hazai és külföldi, nyomtatott és kéziratok kútfőit. Egyértelmű, hogy a koronaőr széles történeti anyaggal dolgozott. A középkor történetének megírásához a vezérfonalat Antonio Bonfini *Decadese* jelentette, és Thuróczy János *Chronica Hungarorum*ából is többször merített, ám a fentieket igyekezett más források adataival is kiegészíteni: felhasznált külföldi krónikákat – például Marcin Kromer, Jan Dubravius vagy éppen Gerard van Roo műveit –, vagy éppen Hunyadi Mátyás már említett leveleit. A 16. és a 17. század eseményeit kéziratok elbeszélő munkákra – például Istvánffy Miklós és Forgách Ferenc műveire –, valamint néhány nyomtatott forrásra, hivatalos dokumentumokra és levelezésekre alapozta, és bizonyos esetekben családi emlékezetét, szóbeli értesüléseit, illetve saját emlékeit is beépítette.

Ahogy azt a bevezetőben olvashatjuk, Révayt nem lehet alapos és módszeres történetírónak nevezni: forráskritikai érzéke csekély volt, a felhasznált források adatait egymással nem szembe-sítette, az általa említett történeti eseményeket sokszor önkényesen választotta ki, mi több, kútfőit olykor félre is értette. Az azonban kétségtelen, hogy Révay történeti módszereiben előrelépések is megfigyelhetők: a humanista történetírás paneleit már nem alkalmazta, és rendkívül széles forrásanyaggal dolgozott, Mátyás leveleinek használata pedig külön figyelmet érdemel. Továbbá, véleményem szerint a *De monarchia*... nyomokban már tartalmazza a 18. században megszülető kritikai történetírásunkra jellemző elemeket: erre jó példa az említett levelek kiaknázása. Éppen ez az egyetlen pont, ahol apró hiányérzetünk lehet a *De monarchia*... kiadásával kapcsolatban: arról ugyan szó esik, hogy Révay országtörténete történeti műként mennyiben jelent előrelépést az addigiakhoz képest, arról azonban keveset olvashatunk, hogy miként vethető össze a *De monarchia*... a későbbi korok munkáival, vagyis hogyan helyezhető el kritikai történetírásunk megszületésének több évszázados folyamatában. A későbbi korokhoz történő viszonyítás Révay hiányosságait is más megvilágításba helyezheti: például az, hogy Thuróczy és Bonfini művei ennyire biztos alapot jelentettek a kora újkori magyarországi történetírás számára, még a kritikai történetíráshoz jóval közelebb álló 18. századi szerzőinknél, például Kaprinai Istvánnál is feltűnő: így Révayt is kevésbé lehet elítélni ezért.

Tóth Gergely kulcsfontosságú megállapítása, hogy a *De monarchia...* nem csak történeti műként értelmezendő: sokkal inkább illeszthető a korszak államtudományi, illetve politikai irodalmának keretei közé, amely az államok működésének általános jellegzetességeit kutatta, és kútfőiben is efféle szabályszerűségeket keresett. Ez a sajátosság nem mellesleg Révay forráshasználatát is befolyásolta: a rendelkezésére álló történeti anyagban gyakran az államtudományi érdeklődésének, illetve saját politikai nézeteinek megfelelően szelektált. Ennek köszönhetően nagy hangsúlyt kapott nála az uralkodó jogainak és kötelességeinek kérdése, a király és az alattvalók viszonya, továbbá a rendiség és a rendi jogok témaköre – különös tekintettel a király- és nádorválasztásra –, a pápa- és klérusellenesség, az egykori magyar birodalom víziója és hanyatlásának okai (az oszmánok terjeszkedésével egybekötve) és a Szent Korona sorsának elbeszélése. Utóbbi kapcsán meg kell említeni, hogy Révay aprólékosan kidolgozta a korona görög eredetének elméletét. A koronaőr feltételezése egy félreértésen alapult, és a szerző pápaellenessége is közrejátszott benne, azonban a teória mégis komoly lépésnek tekinthető az ereklje részleges bizánci eredetének megértéséhez, és a későbbi szerzők is főként ezt az elméletet vették át Révaytól.

Ami pedig a koronaőrnek az államok működésével kapcsolatos szentenciáit illeti, a szövegben hemzseggő példák közül számomra az a szakasz volt érdekes, amely Orseolo Péter király III. Henrik német uralkodóhoz történő meneküléséről szól. Mint ismert, Péter a magyar trón másodszori megszerzéséhez Henrikől kért segítséget, Révay pedig az erről beszámoló leírásához hozzáfűzte általános vélekedését: a trónfosztott családok jellemzően az állam elleni összeesküvésekkel szerzik vissza királyságukat. Ugyancsak tanulságos az az aforizma, melyet a szerző Hunyadi János kormányzóvá választása kapcsán fogalmazott meg: szerinte mind a népnek, mind az új fejedelemnek az a legfőbb érdeke, hogy a régi államformát visszaállítsa. Mai szemmel nézve talán mosolygásra késztető, ugyanakkor figyelemreméltó Révay azon megállapítása is, amellyel a könyvnyomtatás, illetve a korszakban felduzzadó pamflet-irodalom veszélyeire hívta fel a figyelmet: szerinte a kazsi nyomdászműhelyeket nem ártana ideiglenesen bezárni, de legalábbis a tisztesség és a becsület keretei közé szorítani. Az mindenesetre a fenti néhány példából is látható: Révay olyan intelmeket és bölcsességeket fogalmazott meg, amelyek bármelyik történelmi korban aktuálisak lehetnek.

Révay Péter *De monarchia...* című országtörténetének kiadása egyrészt önmagában értékes eredmény, hiszen a magyarországi neolatin történetírás egyik legjelentősebb szövegét sikerült közérthetővé és használhatóvá tenni. A kora újkori latin irodalom területén azonban még nagy mennyiségű kiadatlan, vagy kevésbé ismert szöveg vár a Tóth Gergelyhez és társaihoz hasonlóan megszállott kutatókra. Számukra pedig ez a színvonalas kiadás jó példát, mi több, motivációt jelenthet, hiszen, ahogy az előszóban olvashatjuk: ha elég időt szánunk rá, egy történetírói mű igenis megfejthető.

KIS IVÁN

A Transylvanian Puzzle, Reconstructing Medieval Culture from Manuscript Fragments, Catalogue of an Exhibition Held at the Library of the Romanian Academy, Cluj-Napoca, by Adrian Papahagi, design by Angéla Kalló, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2022. 107 p.

Földesi Ferencnek sok jó ötlete van. Egyik ilyen egy olyan fragmentum kiállítás, amelyik bemutatja, hogy különféle szakmák puzzle játékaik miként jutnak el az egyes darabtól akár egy-egy téma elméleti szintű megközelítéséig. Nem csupán egyes dokumentumok maradtak ránk töredékesen, hanem akár egész intézmények történetének forrásanyaga. A téma különösen aktuális, hiszen a 21. század informatikai lehetőségei mentén világszinten is lehet folytatni a kirakós játékot, lásd az ékírásos emlékek összegyűjtésének mozgalmát, vagy éppen a nemzetközi Dunhuang-programot.